

**CONCEPTUAL FOUNDATIONS FOR MODERNIZING THE
METHODOLOGY OF TEACHING THE UZBEK LANGUAGE**

Komilova Zumradxon G‘ulomovna

Teacher of Uzbek Language and Literature Technical School No. 1 of Pakhtaabad

District, Andijan Region

zumradxonkomilova3@gmail.com

Abstract

This article analyzes the fundamental methodological problems and their solutions in teaching the Uzbek language both as a native and a second language in the context of the global digital space. It substantiates the necessity of shifting away from traditional academic templates toward developing students' communicative and speech competencies. The study explores the integration of interdisciplinary learning, the implementation of digital textbooks, and the incorporation of corpus linguistics elements into the educational process. Furthermore, new criteria for assessing practical speech skills are proposed.

Keywords

linguodidactics, communicative approach, speech competence, integrated learning, corpus linguistics, digital didactics, philosophy of native language.

O‘ZBEK TILINI O‘QITISH METODIKASINI

MODERNIZATSIYALASHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

*Komilova Zumradxon G‘ulomovna – Andijon viloyati Paxtaobod tumani 1-son
texnikumi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi global raqamli makon sharoitida o‘zbek tilini ona tili va ikkinchi til sifatida o‘qitish tizimidagi fundamental metodologik muammolar va ularni bartaraf etish omillari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Ta’lim tizimida uzoq yillar hukmronlik qilgan quruq grammatik qoliplardan voz kechib, o‘quvchilarning nutqiy-kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish, fanlararo integratsiyani

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

ta'minlash hamda dars jarayoniga raqamli darsliklar va korpus lingvistikasi elementlarini olib kirish zaruriyati yoritilgan. Shuningdek, amaliy nutqiy ko'nikmalarni baholashning yangi mezonlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: *lingvodidaktika, kommunikativ yondashuv, nutqiy kompetensiya, integratsiyalashgan ta'lim, korpus lingvistikasi, raqamli didaktika, ona tili falsafasi.*

Аннотация. В данной статье анализируются фундаментальные методологические проблемы и пути их решения в области преподавания узбекского языка как родного, так и второго в условиях глобального цифрового пространства. Обосновывается необходимость отказа от традиционных академических шаблонов в пользу формирования речевой и коммуникативной компетенций учащихся. Рассматриваются вопросы интеграции междисциплинарного обучения, внедрения цифровых учебников и элементов корпусной лингвистики в учебный процесс. Также предложены новые критерии оценки практических речевых навыков. **Ключевые слова:** *лингводидактика, коммуникативный подход, речевая компетенция, интегрированное обучение, корпусная лингвистика, цифровая дидактика, философия родного языка.*

Kirish.

Har qanday milliy tilning ijtimoiy barqarorligi va uning taraqqiyot darajasi bevosita o'sha tilni kelajak avlodga yetkazuvchi ta'lim tizimining samaradorligi bilan belgilanadi. O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi Qonuni va ta'lim sohasidagi so'nggi davlat dasturlari o'zbek tilining ijtimoiy-siyosiy mavqeyini yuksaltirish barobarida, uning o'qitilish metodikasini ham tubdan qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Biroq amaldagi metodik yondashuvlar ko'p jihatdan bugungi axborot asrida kamol topayotgan o'quvchi yoshlarning kognitiv bilish xususiyatlariga, ularning psixolingvistik ehtiyojlariga to'liq mos kelmayapti.

Uzoq yillar davomida ona tili ta'limi haddan tashqari akademizmga, ya'ni til qoidalarini shunchaki yodlash - memorizatsiya asosiga qurildi. O'quvchidan tilga xos

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

morfologik shakllarni, sintaktik aloqalarni mexanik tarzda aniqlash talab etildi-yu, ammo bu vositalardan jonli nutqiy vaziyatda mantiqiy, izchil va ravon foydalanish ko'nikmasi e'tibordan chetda qoldi. Natijada morfologiya yoki sintaksis qoidalarini a'lo darajada biladigan, ammo o'z fikrini yozma va og'zaki shaklda savodli ifodalay olmaydigan, rasmiy-ish yuritish hujjatlarini tuzishda yoki publitsistik matnlar yaratishda jiddiy uslubiy xatolarga yo'l qo'yadigan avlod shakllandi.

Zamonaviy lingvodidaktika oldida turgan eng dolzarb vazifa - tilni qoidalar tizimi sifatida emas, balki faoliyat, ya'ni muloqot va ijtimoiy aloqa quroli sifatida o'qitish tamoyilini qaror toptirishdan iboratdir.

Metodologik asoslar va ilmiy tadqiqot usullari.

Mazkur tadqiqot jarayonida o'zbek tilini o'qitish samaradorligini tahlil qilish maqsadida bir qator zamonaviy ilmiy-pedagogik hamda lingvistik metodologiyalarga tayanildi. Xususan, muloqotga yo'naltirilgan kommunikativ-faoliyatli yondashuv til o'rganishning bosh maqsadi nutqiy vaziyatlarda erkin harakat qila olish ekanligini ko'rsatib beradi. Kognitiv lingvistik yondashuv esa til birliklarining inson tafakkurida qanday joylashishi va matnni qabul qilish – interpretatsiya mexanizmlarini ochishga xizmat qiladi. Shuningdek, tilni boshqa ijtimoiy va tabiiy fanlar kontekstida o'rganishni ko'zda tutuvchi integratsiyalashgan ta'lim modelidan ham foydalanildi.

Shu bilan birga, tadqiqotimiz doirasida milliy metodikamiz poydevorini qo'ygan professorlar g'oyalari zamonaviy g'arb metodologiyasi bilan qiyosiy o'rganildi. Ma'lumki, tilni tizim sifatida o'rganish strukturaviy tilshunoslikning mahsuli edi. Ammo bugungi kun kontekstida antropotsentrik - inson markazlashgan paradigma birinchi planga chiqdi. Bu degani, dars jarayonida diqqat markazida darslik yoki qoida emas, balki tilni tashuvchi shaxs - o'quvchi va uning nutqiy ehtiyojlari turishi shart.

Tadqiqot usuli sifatida qo'llanilgan komponent tahlil metodi darsliklardagi mashqlar tarkibini o'rganishga yo'naltirildi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, amaldagi mashqlarning 70 foizdan ortig'i faqat "ko'chirish va shakllarni aniqlash" kabi reproduktiv - shunchaki

takrorlovchi xarakterga ega. Nutqiy faoliyatni rag‘batlantiruvchi, muammoli-izlanishli - evristik topshiriqlar ulushi esa juda past. Aynan mana shu nomutanosiblikni bartaraf etish maqolamizning konseptual asosini tashkil etadi.

O‘zbek tili ta’limini modernizatsiyalashning asosiy yo‘nalishlari.

To‘rt nutqiy ko‘nikma muvozanatini ta’minlash.

Xalqaro ta’lim standartlari tilni egallash darajasini to‘rtta asosiy nutqiy faoliyat turi bo‘yicha baholashni talab etadi. Bular: tinglab tushunish, o‘qib tushunish, gapirish va yozish ko‘nikmalaridir. Afsuski, an’anaviy metodikamizda asosan yozish - diktant, bayon va qisman qoidalarni qayta gapirib berish shakllarigina ustunlik qilib keldi.

Tinglab tushunish ko‘nikmasi o‘quvchining jonli adabiy nutqni tinglash, undagi asosiy mazmunni, spikerning ichki maqsadini va hatto yashirin - implitsit ma’nolarni ilg‘ab olish qobiliyatini shakllantiradi. Buning uchun darslarda quruq matnlarni o‘qib berish amaliyotidan voz kechib, radioeshittirishlar, ma’ruzalar yoki teatr asarlaridan olingan audio materiallar ustida ishlash tizimini yo‘lga qo‘yish lozim.

O‘qib tushunish esa shunchaki harflarni tovushga aylantirish yoki matnni mexanik o‘qish emas, balki muallif pozitsiyasini aniqlash, subtekstni tushunish va matnga tanqidiy baho bera olish demakdir. Bugungi o‘quvchilarda matnni umumiy tarzda ko‘zdan kechirib, undan kerakli aniq ma’lumotni tezkor qidirib topish malakasi shakllanmagan. Buni bartaraf etish uchun darsliklarda badiiy matnlardan tashqari ilmiy-ommabop va publitsistik janrdagi matnlarga ham keng o‘rin berilishi shart.

Gapirish va yozish kabi produktiv ko‘nikmalar esa o‘quvchining ichki dunyosini, intellektual darajasini namoyon etadi. Darslarda turli bahs-munozaralar, keys-stadi usullari hamda rolli o‘yinlar orqali nutqiy to‘siqlarni sindirish talab etiladi. Yozma nutqda esa qoliplashgan, umumiy gaplardan iborat insholar o‘rnini mantiqiy va argumentlangan esselar, rasmiy xat va rezyumelar yozish kabi amaliy mashqlar egallashi maqsadga muvofiqdir.

JOURNAL OF PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH VOLUME-1, ISSUE-5, 2026

Nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishda fanlararo integratsiyaning o'rni beqiyos. Masalan, o'quvchiga shunchaki "Esse yozing" deyish yetarli emas. Mavzu tarix, falsafa yoki zamonaviy ekologik muammolar bilan bog'lanishi kerak. Tasavvur qiling, darsda "Orol dengizining qurishi" muammosi qo'yildi. O'quvchi avval ushbu mavzuda tayyorlangan qisqa hujjatli audio-lavhani tinglaydi - tinglab tushunish, so'ngra mavzuga oid ilmiy maqoladan parcha o'qiydi - o'qib tushunish, undan keyin guruhlarda yechimlar haqida bahslashadi – gapirish va yakunda o'z guruhining takliflarini argumentativ esse shaklida qog'ozga tushiradi - yozish.

Mana shu zanjir shaklidagi dars modeli til o'rganishni tabiiy ehtiyojga aylantiradi. Grammatik qoidalar esa (masalan, sabab va natija ergash gaplar, yuklamalarning imlosi) ushbu matnni yozish jarayonida, o'quvchiga o'z fikrini aniqroq yetkazish uchun qurol sifatida o'rgatiladi. Shunda o'quvchi grammatika nega kerakligini amalda his qiladi.

Interaktiv metodlar va raqamli didaktika elementlari

O'zbek tili darslarining jozibadorligini oshirishda dars tuzilishini o'zgartirish muhim o'rin tutadi. Masalan, "To'ntarilgan sinf" modelini qo'llash orqali o'quvchi nazariy qoidani uydaligida maxsus video darslar yoki platformalar yordamida o'rganadi, dars vaqtida esa faqat va faqat jonli amaliy mashqlar, matn tahlili va interaktiv o'yinlar bilan shug'ullanadi. Bu nafaqat vaqtni tejaydi, balki darsning amaliy samaradorligini ikki hissa oshiradi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari, jumladan, o'yinlashtirilgan ta'lim platformalari (Kahoot, Quizizz kabi) darsga passiv yondashadigan o'quvchilarni ham faollashtiradi. Bundan tashqari, so'nggi yillarda shakllangan O'zbek tilining milliy korpusi ma'lumotlaridan lingvistik tahlil darslarida foydalanish o'quvchilarga har bir so'zning jonli tildagi real kontekstlarini ko'rsatish, ularning ma'no qirralarini chuqurroq tushuntirish imkonini beradi.

Raqamli didaktika deganda faqat kompyuter yoki proektordan foydalanishni tushunish bugungi kun uchun juda sodda yondashuvdir. Haqiqiy raqamli

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

transformatsiya - bu o'quv jarayoniga sun'iy intellekt va til korpuslarini tizimli olib kirish demakdir. O'zbek tilining milliy korpusi maktab metodikasida inqilob qilishi mumkin. Masalan, sinonimlar mavzusini o'tishda o'qituvchi an'anaviy lug'atdagi quruq ro'yxatni ko'rsatgandan ko'ra, korpus qidiruv tizimi orqali "chiroyli", "go'zal", "hushro'y" so'zlarining qaysi matnlarda va qaysi uslublarda ko'proq ishlatilishini vizual namoyon etishi samaralidir.

Bundan tashqari, o'quvchilar tomonidan sodir etiladigan tipik imloviy va uslubiy xatolar bazasini shakllantirish lozim. Ushbu baza asosida maxsus adaptiv (moslashuvchan) o'quv dasturlari yaratiladi. Bu dasturlar har bir o'quvchining shaxsiy xatolar profilini tahlil qilib, unga aynan o'zi oqsayotgan mavzular bo'yicha individual mashqlar generatorini taklif etadi. Bu esa ta'limni differensiyalash (tabaqalashtirish) imkonini beradi.

O'zbek tilini ikkinchi til va xorijiy til sifatida o'qitish o'ziga xosligi

O'zbek tilini respublikamizda istiqomat qilayotgan o'zga tilli millat vakillariga hamda xorijliklarga o'rgatish metodikasi tubdan farqli yondashuvni taqozo qiladi. Ona tili darslarida qo'llaniladigan terminologik murakkabliklar bu auditoriyada mutlaqo samarasizdir.

Bunda asosiy e'tibor qiyosiy-tipologik tahlilga qaratilishi lozim. Masalan, rus yoki ingliz tilli o'rganuvchilar o'zbek tilidagi egalik qo'shimchalari tizimini qiyinchilik bilan o'zlashtiradilar, chunki ularning ona tilida bunday grammatik kategoriya mavjud emas. O'qituvchi buni chuqur sintaktik tahlillar bilan emas, balki nutqiy qoliplar orqali, tayyor nutqiy modellar yordamida intensiv tarzda o'rgatishi lozim. Dastlabki bosqichlarda kommunikativ ehtiyojlarni qondiruvchi minimal lug'at boyligini shakllantirish va nutqiy vaziyatlarni modellashtirish eng yuqori natijani beradi.

O'zga tilli auditoriyada o'zbek tilini o'qitishda "lisoniy interferensiya" hodisasini ilmiy boshqarish talab etiladi. Rus tilli o'quvchilarda fe'ning gap oxirida kelishi, ingliz tilli o'rganuvchilarda esa ko'makchilarning o'rni ko'pincha psixologik qiyinchilik

tugʻdiradi. Ularning miyasida gapni oʻz ona tilida qurib, keyin oʻzbekchaga tarjima qilish mexanizmi ishlaydi.

Metodist olimlarning taʼkidlashicha, ushbu muammoni bartaraf etishning eng samarali yoʻli - darsni sof oʻzbek tilida, vizualizatsiya (rasmlar, videolar) va situatsion (vaziyatli) kontekstlar yordamida olib borishdir. Grammatikani deduktiv (qoidadan misolga) emas, balki induktiv (misollardan qoidaga) usulda oʻrgatish zarur. Oʻquvchi til tizimini muloqot jarayonida oʻzi kashf qilishi kerak. Shundagina ikkinchi til tush koʻrish va ichki oylash darajasiga koʻtariladi, bu esa lingvodidaktikaning oliy maqsadidir.

Baholash tizimini takomillashtirish va mezonlar asosi

Taʼlim metodikasidagi har qanday yangilanish, agar u baholash tizimi bilan muvofiqlashtirilmasa, oʻz mohiyatini yoʻqotadi. Darslarni muloqot va matn ustida ishlash asosida tashkil etib, yakuniy imtihonni faqat anʼanaviy test shaklida olish metodik ziddiyatni keltirib chiqaradi. Shu bois oʻzbek tili taʼlimiga kriterial (mezonli) baholash tizimini keng joriy etish lozim.

Oʻquvchining yozma ishi (masalan, esse) baholanayotganda uning faqat imlo xatolariga qarab bitta baho qoʻyish adolatdan emas. Ish bir nechta mustaqil mezonlar boʻyicha tahlil qilinishi shart:

- **Mavzuning ochilishi va dalillar mantiqi:** Oʻquvchi oʻz fikrini qanchalik mantiqiy asoslaganligi va izchillikka amal qilganligi.
- **Leksik rang-baranglik:** Nutqida takrorlarga yoʻl qoʻymay, sinonimlar va iboralardan oʻrinli foydalangani.
- **Grammatik toʻgʻrilik va uslubiy muvofiqlik:** Gaplarning grammatik jihatdan toʻgʻri tuzilganligi va tanlangan uslubning maqsadga mosligi.

Bunday koʻp qirrali baholash oʻquvchiga oʻzining aynan qaysi jihati (lugʻat boyligimi yoki imlomi) ustida koʻproq ishlashi kerakligini aniq koʻrsatib beradi.

Kriterial baholash tizimining joriy etilishi taʼlimda subyektivizm va "oʻqituvchi simpatiyasi" kabi salbiy omillarga chek qoʻyadi. Muhimi shundaki, baholash tizimi

faqat yakuniy nazorat xarakterida bo'lmagan, dars jarayonini yo'naltirib turuvchi formativ (shakllantiruvchi) vazifani ham bajarishi kerak. Har bir topshiriqdan keyin o'quvchiga beriladigan konstruktiv teskari aloqa uning lisoniy rivojlanish trayektoriyasini belgilaydi.

Masalan, og'zaki nutqni baholashda o'qituvchi nafaqat xatolarni sanaydi, balki o'quvchining nutqiy sur'ati (ravonligi), fikrni argumentlash qobiliyati va paralingvistik (imo-ishoralar, intonatsiya) vositalardan to'g'ri foydalanganiga ham alohida ballar ajratadi. Bu yondashuv o'quvchida "men tilni bilmayman" degan tushunchani yo'qotib, "mening nutqimda ravonlik bor, faqat lug'at ustida ishlashim kerak" degan aniq motivatsiyani shakllantiradi.

Xulosa va tavsiyalar

O'zbek tilini o'qitish metodikasini tubdan yangilash nafaqat soha mutaxassislarining, balki umumdavlat miqyosidagi strategik vazifadir. Tadqiqotlar va amaliy tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. **Darsliklar konseptini o'zgartirish:** Yangi avlod darsliklari matn markazlashgan xarakterga ega bo'lishi, grammatik qoidalar matn ichida, uning mazmunidan kelib chiqqan holda, tabiiy ravishda singdirilishi lozim.

2. **Amaliy yo'naltirilganlik (Pragmatizm):** Ta'lim jarayoni o'quvchini filolog qilishga emas, balki uni jamiyatda o'z fikrini dadil va savodli bayon eta oladigan, raqobatbardosh shaxs qilib tarbiyalashga yo'naltirilishi shart.

3. **Pedagoglarning malakasini oshirish:** Ona tili o'qituvchilarini tayyorlash tizimiga zamonaviy psixolingvistik, sotsiolingvistik va raqamli didaktika kurslarini integratsiya qilish, ularning funksional savodxonligini muntazam oshirib borish lozim.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tili darslarida an'anaviy qoliplardan voz kechib, zamonaviy lingvodidaktik tamoyillarga o'tish tilimizning jonli, jozibador va kelajak avlod uchun haqiqiy ma'naviy qadriyat bo'lib qolishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

1. To‘xliyev, B. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 156-178-b. (Metodika sohasidagi fundamental tamoyillar va nutqiy faoliyat turlari tahlili).
2. Mahmudov, N. Ona tili ta’limi tizimini isloh qilish muammolari. // Til va adabiyot ta’limi jurnali. – Toshkent, 2018. – № 4. – B. 3-7. (Ona tili darslarida qoidabozlikdan voz kechish konsepsiyasi).
3. Yoqubov, B. Lingvodidaktikada innovatsion texnologiyalar va integratsiyalashgan ta’lim. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021. – 45-62-b. (Fanlararo integratsiya va STEAM yondashuvlari).
4. Sayfullayeva, R., Mendeleyeva, R., Bozorov, O. Zamonaviy o‘zbek tili: Morfologiya va sintaksis muammolari. – Toshkent: Fan, 2019. – 112-135-b. (Til tizimi va jonli nutq munosabati).
5. G‘ulomov, A., Ne‘matov, H. Ona tili ta’limi mazmuni va uni modernizatsiyalash prinsiplari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2015. – 89-104-b. (Darsliklarni matn markazlashgan tizimga o‘tkazish metodikasi).
6. Yusupov, M. O‘zbek tilini o‘zga tilli guruhlarda o‘qitishda situatsion-kommunikativ yondashuv. // O‘zbekistonda xorijiy tillar elektron jurnali. – Toshkent, 2023. – № 2 (43). – B. 88-102. (Interferensiyaga qarshi mashqlar tizimi).
7. Abdurahmonov, G‘. O‘zbek tili darslarida matn ustida ishlash metodikasi. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2012. – 34-51-b. (Matnning pragmatik va uslubiy tahlili).
8. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages (CEFR): Learning, teaching, assessment – Companion volume. – Cambridge: Cambridge University Press, 2020. – P. 45-72.

